

פתרון הבחינה

ספרות

חורף תש"פ, 2020, שאלון: 8282

מוגש ע"י ד"ר נאוה לזר, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.

2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – שירה (25 נקודות)

שירים מן המחצית השנייה של המאה ה-20 בנושא 'החברה הישראלית – בין

שבר לאיחוי'

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 1-4:

שאלה מספר 2

תיקון הריחות / ארז ביטון

שם השיר הוא 'תיקון הריחות'. התיקון הוא השבת הכבוד האבוד של התרבות המזרחית שסמליה הם טעם עראק וריח זעפרן. יחסו של המשורר לתיקון זה מורכב. מצד אחד, הוא מאשים את הטעמים והריחות שהם מפריעים לתהליך ההשתכנוות שלו בהווה העכשווי. מצד שני, הוא מפגין כלפיהם יחס של כבוד, מתרפק עליהם באהבה, כי הם מסמני הזהות האותנטית שלו.

- השיר בנוי על דיכוטומיה סטריאוטיפית המפרידה בין ייצוגי מזרחיות ואשכנזיות. המזרחיות היא טעם של עראק וריח של זעפרן צורב, שולחן סנוקר בקפה של מרקו הממוקם בפריפריה: לוד. אשכנזיות מאופיינת בעידון תרבותי של ריח תות שדה, אכילת גלידה מגביע בדולח, פתיחת תיבות נגינה עתיקות (בית א'), הכרת כתבי שייקספיר ואימוץ חיות מחמד אקזוטיות: חתול סיאמי (בית ב').
- תחושת הזרות של המזרחי עולה מתוקף הניגוד בין התרבויות, על הסממנים האופייניים להן, כמו-גם מתוקף השימוש המסיבי בפועל ל.מ.ד. ההשתכנוות אינה באה לדובר בטבעיות. עליו ללמוד לאכול גלידה, ללמוד לפתוח דלתות. הדובר השירי נעזר בצבא של חונכות, המלמדות אותו להריח כריכות מהמאה השבע עשרה ומלמדות אותו לשחק עם חתול סיאמי.
- על הנער המזרחי לעבור תהליך של חניכה, המחייב ניתוק כואב מתרבות האם שעליה גדל. הנתק נקנה במאמץ של התכחשות לאותנטי שבו. השיר פותח בפנייה של הדובר השירי אל טעמי המזרח וריחותיו, הרודפים אותו ולא מניחים לו. הדובר השירי פונה אליהם בתחנונים: "מה אתם רוצים ממני?", מעין 'הניחו לי'. הקרנבל המזרחי - העולה באמצעות הריחות והטעמים, והאפיון המאציואיסטי בסנוקר ובעראק - נזנח, ובמקומו מאומצים טעמים אחרים וריחות אחרים, 'מעודנים'. האוכל והטעם משמשים כאמצעי

לבניית זהות חדשה. האוכל מתפקד כמטפורה לעולם שנזנח, והריחות מסמלים את הגעגוע.

- הנער המזרחי החליף מרחב טריטוריאלי. פעם הוא היה משחק עם חבריו בקפה מרקו והיום הוא מצוי בתוך סלון ירוק. תחושת המוזנחות: "אבוד בין רגליים", התחלפה בתחושה של מוגנות והכלה: "נשים בטעם תות שדה מלמדות אותי". הפער בין ההווה לבין העבר הוא ענק, ועל-פניו הדובר השירי השביח את מצבו אך הגעגועים לעבר, הנחשב לעממי ונחות תרבותית, תוקפים אותו.

שאלה מספר 4

סיפור על הסבתא / אריה סיון

על-פי השיר 'סיפור על הסבתא', הקשר בין התמימות של הסבתא ובין התיישבותה "במקום הזה" הוא קשר ישיר. בגלל תמימותה, לא הבינה הסבתא, המייצגת את החלוצים, שהציפורים מציצות ציוצי מלחמה. הסבתא טעתה ופירשה את ציוצי המלחמה כ"סימפוניות מופלאות לכבוד השחר הבוקע". תמימותה אפשרה את התיישבותה במקום הזה. אילו פירשה נכון את ציוצי הציפורים, אולי הייתה מבינה את מורכבות "המקום הזה". אולי הייתה מבינה שאין זה מרחב בראשיתי, בתולי, אלא שטח מחייה בעייתי. אולי הגשמת החזון הציוני הייתה מקבלת צורה אחרת.

- השיר הוא מונולוג דרמטי, שבו הדובר השירי מתפקד כנמען פסיבי לסיפור ההתיישבות של סבתו "במקום הזה". במונולוג נחשפת הזיקה למרחב הישראלי, ההערכה למפעל החלוצי, כמו-גם עולה קול המתפכח מהאידיאלים החלוציים הרומנטיים.
- הדובר השירי פותח בשאלה: "אתה רוצה לדעת מה היה פה פעם במקום הזה, לפני הכביש והבתים ואילנות הסרק?" ; והשיר עונה: "חול היה פה פעם במקום הזה, חול בתולי". המפעל החלוצי עשה יש מאין, ולכן הוא ראוי להערכה. ההתפעלות מועצמת מעצם התיאור הבראשיתי של חול בתולי: השטח הבנוי והמבוית הוקם במרחב אגדתי קסום ונקי.
- כאן עולה העמדה הדו-משמעית מתוקף נימת הדברים השלילית, כי החול הבתולי נגזל והפך לשטח בנוי.
- העמדה הדו-משמעית צוברת נפח באמצעות תיאור הסבתא. היא מייצגת את ציבור החלוצים ומתוארת כמופעלת על-ידי אידיאלים רומנטיים. היא מטיילת במרחב הקסום, מתחת לשקמה, מעליה ציפורים התוקעות את מקוריהן בפרי לא מוגן (ברבות הימים הפך עץ השקמה לצמח מוגן בישראל). היא מפרשת את ציוצי הציפורים כסימפוניות נפלאות לכבוד השחר החדש, לכבוד ההתחלה החדשה.
- המרחב הבתולי נראה בטוח ולכן אין צורך להגן עליו, אך היסוד של האלימות חותר תחת תיאור המרחב הקסום ובונה את העמדה המורכבת ביחס למרחב המתואר. הפרי 'הלא מוגן' הוא פגיע ופגיעותו מנוצלת על-ידי הציפורים ה"תוקעות מקור". הפועל ת.ק.ע הוא פועל אלים המחדיר למרחב האגדתי יסוד של תקיפה.
- האירוניה מגיעה לשיאה כשהסבתא המטיילת במרחב חושבת לתומה שהיא שומעת סימפוניות מופלאות, אך אלו הם "ציוצי המלחמה הנוראה מכל - על שטחי מחיה". התמימות של הסבתא לחשוב שהמקום מברך את בואה, מתפקדת כלעג אירוני על המפעל הציוני.

פרק שני – דרמה (40 נקודות)

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 5-8 :

מחזה מודרני

שאלה מספר 7

רכוש נטוש / שולמית לפיד

טוני בית אריה היא דמות מרכזית במחזה 'רכוש נטוש' מאת ש. לפיד. טוני היא דמות מתפתחת החווה שינוי בתכונותיה ובהתנהגותה לאורך המחזה. היא הופכת להיות מודעת, ומתוקף מודעותה היא הופכת מול עיני הקורא מדמות פתטית לדמות טרגית.

- המחזה 'רכוש נטוש' מאת שולמית לפיד מציג תמונה של משפחה חד-הורית, מסוכסכת ומפורקת – משפחת בית אריה, הכוללת אם ושתי בנות. ההתמודדות עם המציאות הדינמית והמאיימת חושפת את עוצמת הקונפליקטים בין בנות המשפחה, כמו-גם משחררת כוחות של חמלה ואהבה.
- האירועים מתרחשים בדירה מוזנחת בבית ערבי ישן. ההזנחה החיצונית מאפיינת באופן מטונימי את הדמויות. האם טוני, כבת 50, היא אישה חולה שזנחה על-ידי בעלה. נסיבות חייה ומצבה הבריאותי הפכו אותה למרירה וכועסת. אלינור, הבת הבכורה, כמו זנחה את מאווייה ואת חלומותיה. היא נערה כנועה המבלה את ימיה בקריאת סיפורים בפני אמה. קולה מונוטוני והיא מפגינה חוסר עניין במתרחש סביבה. הבת הצעירה, עליזה, היא נערה בת 15. היא בודדה בזירה המשפחתית, כמי שזנחה מחוץ למעגל היחיד המאחד את אמה ואת אחותה. בניגוד לשתיים, היא מלאת אנרגיה, פועלת, יוזמת, מתעמתת ומודעת למציאות הסובבת אותה.
- אל בימת המחזה עולות שלוש הדמויות: האם מכה במקלה, אלינור קוראת בפני אמה את סיפור 'המחרוזת' מאת גי דה מופאסאן, ועליזה מסדרת את הבית תוך שהיא מציצה בטלוויזיה הפועלת ללא קול. הפעילות מאפיינת באופן מטונימי את הדמויות: הנרגנות של האם, הכניעות של אלינור והמודעות המפוכחת של עליזה.
- סיפור 'המחרוזת', שאלינור קוראת חלקים נכבדים ממנו, תורם לאפיון הדמויות ולציור עולמן הנפשי. הסיפור עוסק באכזבה קיומית של גיבורת הסיפור מנסיבות חייה. אכזבה ותחושת קיפוח שולטות בזירת המשפחה הנאלצת להתמודד, בנוסף לנסיבות המאכזבות, גם עם איום קיומי.
- מתברר שהמשפחה צריכה לפנות את ביתה כדי לאפשר את סלילתו של כביש חדש. האם מסרבת לחתום על ויתור ואינה מסכימה לפנות את הבית, בעוד בתה הצעירה עליזה דוחקת בה לחתום כדי שאפשר יהיה להינתק מהעבר ולהתחיל מחדש.
- טוני מתרפקת על העבר, חיה בעולם דמיוני, אין לה קשר עם המציאות, ולכן היא דמות פתטית ונלעגת. חוסר המודעות שלה מגחיק אותה אף יותר. היא מתייחסת לבנותיה כאילו היו רכושה, שולטת בהן באמצעות תכתיבים וגערות, ומעוררת בהן רגשות אשם.
- טוני בית אריה מעצבת את גורל בנותיה. היא אוסרת על אלינור להתגייס לצבא, ומאחורי גבה מסדרת לה פטור מגיוס, אך היא עוברת שינוי - ומכאן גדולתה. טוני משתפת פעולה עם אלינור, השבה לביתה לאחר הבילוי שלא היה עם מוטי, מאפשרת לה לשקר כדי לא לפגוע בה, ולבסוף חותמת על מסמך הוויתור וחושפת בכך את פגיעותה ופחדיה.
- טוני מגלה מודעות עצמית כשהיא מבינה שהיא חוזרת בבית מונעת על-ידי פחדיה. היכולת להשתנות נובעת מאיכויותיה האישיותיות שהיו חבויות בה שנים. בבסיסה, היא אישה אסתטית, תאבת חיים ואם אוהבת: היא מנסה לקשט את הבית בפרחים ולתלות וילונות, מצווה על עליזה להסתרק, גאה בהישגיה.
- טוני בית אריה מתאפיינת באמצעות מעשייה ודבריה, וכן בעזרת אנלוגיות. המשמעותיות ביותר היא בין טוני וגברת ליזל, גיבורת הסיפור 'המחרוזת', אותו סיפור שקוראת בפניה בנותיה.
- על הנבחן להציג את השינוי לאורך שלוש המערכות.

שאלה מספר 8

רכוש נטוש / שולמית לפיד

במחזה 'רכוש נטוש', מאת שולמית לפיד, מערכת היחסים בין הדמויות מתאפיינת בעיקר בכעס, בחוסר אונים ובניכור. האם טוני בית אריה כועסת על בנותיה, עליזה ואלינור, ואלו חשות חוסר אונים לנוכח שתלטנות האם ורודנותה. תחושת הניכור אינה מאפשרת לבנות לגלות לאם את תחושותיהן. ההתמודדות עם מציאות דינמית ותובענית משחררת כוחות של חמלה ואהבה במשפחת בית אריה.

- האירועים מתרחשים בדירה מוזנחת בבית ערבי ישן. האם טוני, כבת 50, היא אישה חולה שנזנחה על-ידי בעלה. נסיבות חייה ומצבה הבריאותי הפכו אותה למרירה וכועסת. אלינור, הבת הבכורה, כמו זנחה את מאווייה ואת חלומותיה. היא נערה כנועה, המבלה את ימיה בקריאת סיפורים בפני אמה. הבת הצעירה, עליזה, היא נערה בת 15 מלאת אנרגיה, פועלת, יוזמת, מתעמתת ומודעת למציאות הסובבת אותה.
- במרחב הביתי מורגש מתח המועצם מתוקף שלושה קונפליקטים, המפוררים את הלכידות המשפחתית:
  - **הקונפליקט בנוגע למכירת הבית:** המשפחה צריכה לפנות את ביתה כדי לאפשר סלילת כביש. האם, בניגוד לעליזה ולבעלה לשעבר, מסרבת לדרישת השלטונות לחתום ולפנות את ביתה. הסירוב מטעין את המרחב הביתי ברגשות כעס. האם כועסת על הרשויות, ועליזה שרואה את האפשרויות הגלומות במעבר לבית חדש, מרגישה חוסר אונים נוכח סירוב האם.
  - **קונפליקט על-זמני:** כתוצאה מהעימותים בין הבנות והאם, עולה קונפליקט על-זמני בין התרפקות נוסטלגית על העבר לבין הצורך להתמודד עם המציאות העכשווית. האם חיה בעבר ומנסה להיאחז בזיכרונות מאושרים מפעם, ואילו הבת עליזה חיה את ההווה בפיכחון ובמודעות. עליזה מדברת על עתיד מבטיח שיהיה בר-השגה הודות לכסף שיתקבל מהרשויות. האם מדברת על ריח הפרחים שעלה פעם מהגינה שהייתה צמודה לבית. ושוב, המרחב הביתי נשלט על-ידי רגשות כעס וחוסר אונים ההולכים ומתעצמים.
  - **קונפליקט בין-דורי:** סביב העימות הנוגע לבילוי של אלינור במתני"ס, נחשף הקונפליקט הנצחי בין הדורות. האם מנסה למנוע ממנה ללכת, לשלוט בה, לשמר את תמימותה, כי היא רואה בבנותיה רכוש ומנסה לעצב את חייהן על-פי הבנתה. אלינור מורדת בסמכות ונתמכת על-ידי עליזה, המנסחת בבוטות את חוסר הסכמתה לערכי האם ולתכתיביה.
- המערכה הראשונה מציגה את הקונפליקטים ומורכבותם, בעוד שהמערכה השנייה חושפת את שיאם, ובמערכה השלישית מגיעים הקונפליקטים להתרה כאשר במקום כעס וחוסר אונים, עולות תחושות של אהבה וחמלה.
- הקונפליקט בנוגע לחתימה על הבית הוכרע: עליזה מכריחה את אמה לחתום, בטענה שהחתימה תבטיח להן חיים טובים יותר
- עם חתימתה, מוכרע הקונפליקט בין העבר להווה. האם נפרדת מהעבר מתוך מודעות כואבת. היא חותמת מתוך אהבה, כך שגם הקונפליקט על שליטה הגיע להתרה: האם ויתרה על סמכותה וצייתה לעליזה. בהוראת עליזה ובעידודה, היא חותמת על פינוי הבית ושואלת את עליזה: "מה עכשיו? היום או מחר?". עליזה אומרת: "השחר עלה, בואי אימא, נלך למיטה". עליזה הפכה לדמות הסמכותית, והיא שקבעה לפני המשפחה אל העתיד, אל ההתחלות, אל השחר החדש.
- ההשלמה שחררה כוחות טובים של אהבה וחמלה: עליזה עוזרת לאם ומשכיבה אותה לישון: "אני אוהבת אותך אימא". אלינור מתנדבת לקרוא את הסיפור 'המחרוזת'. היא קורעת את דפי הספר תוך כדי שהיא קוראת את פתיחת הסיפור. המילים המסיימות את המחזה לקוחות מתוך הסיפור. האם מילים אלו מרמזות על פתיחה חדשה? על התובנה שאליה מגיעה אלינור? האם קריעת דפי הספר מעידה על החלטה להינתק ממערכת ערכים שקרית? אולי...
- על הנבחן להציג את מנעד התחושות לאורך כל שלוש המערכות.

פרק שלישי – ספרי קריאה (35 נקודות)

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 9-11.

שאלה מספר 9

הכלב היהודי / אשר רביץ

ברומאן 'הכלב היהודי' מסופר על גבורה והישרדות ועל חברות אמיצה, החוצות גבולות של מגדר, גיל, לאום ודת - מה שמאיר גדולה אנושית וטוב לב, דווקא בנסיבות בלתי אפשריות של מלחמה אכזרית שחשפה זוועות אנושיות. הרומאן מתאר קשרי ידידות בין הכלב כורש לבין משפחת גוטליב היהודית, כמו-גם קשר של ידידות בין הכלב לבין משפחת היינץ ודיוראד הגרמנית. קשר הידידות הנוגע ללב במיוחד הוא בין כורש הכלב לבין יהושע גוטליב. זוהי ידידות שאפשרה הישרדות אמיצה, ובבסיסה נאמנות ואהבה.

- על הנבחן לתאר את עלילות כורש, הכלב היהודי, לאורך המחזה מרגע הולדתו ועד לבריחה האמיצה מטרבלינקה והעלייה לארץ.

שאלה מספר 11

רודף העפיפונים / חאלד חוסייני

הדמות המרכזית ברומאן 'רודף העפיפונים' מאת חאלד חוסייני היא אמיר, המכפר על עוול בין-דורי תוך שהוא מפגין חמלה, גבורה נחישות ואומץ לב. אמיר הצעיר התמודד עם נסיבות חייו הקשות, כמו יתמות ואדישות הורית, בדרך לא מכובדת. אך אמיר המבוגר למד, החכים וכיפר על שגיאות ילדותו.

- העלילה פורשת התרחשות רחבת יריעה, באירועים המתרחשים לאורך שנים רבות ובמקומות שונים:
  - ילדות בקאבול שבאפגניסטן.
  - ההגירה לארצות הברית.
  - חזרה לקאבול.
  - חזרה לארצות הברית.
- נקודת ההתחלה היא בקאבול שבאפגניסטן. אמיר, יתום מאמו, בן למשפחה פאשטונית מיוחסת, גדל בבית אביו העשיר והמנוכר. דמויות משמעותיות בחייו של אמיר הם המשרת עלי ובנו חסן, אשר מתגוררים בבקתה סמוכה.
- מערכת היחסים בין חסן לאמיר היא מערכת יחסים מורכבת שבבסיסה נאמנות. חסן מציל את אמיר מהסתבכויות חברתיות. חסן מסייע לאמיר לנצח בתחרות עפיפונים אך מסתבך בשל נאמנותו. אמיר, שאוהב את חסן אך מקנא בו, אינו נוקף אצבע לעזור לו. אמיר הצעיר אינו מתנהג בדרך הראויה להערצה.
- אמיר לא עמד בצפיות אביו. הוא לא היה גברי וחזק אלא ילד חלשלוש וחובב ספרים. אמיר ניסה לעורר את חיבת אביו ללא הצלחה, והדרך היחידה להתקרב לאביו הייתה באמצעות הניצחון בתחרות העפיפונים.
- אמיר בוגד בחסן במהלך תחרות העפיפונים. חסן מעודד את אמיר ומציע לו בסוף התחרות להביא את העפיפון שהופל. חסן נתפס על-ידי מנהיג הכנופיה העוינת, עאסף, שאונס אותו לעיני אמיר - שלא נחלץ לעזרה. רגשי האשם, המתעוררים אצל אמיר עקב בגידתו, מעוררים אותו לנסות להיפטר מחסן על-ידי הפלתו בגניבה. חסן אינו מסגיר את

- אמיר, מקבל עליו את הדין ועוזב עם אביו, עלי. בהמשך חייו, אמיר לא מצליח להשתחרר ממועקת הבגידה ומייסורי המצפון הנלווים אליה. הבגידה של אמיר בחסן מתפקדת כאירוע הטראומטי, המביא לקץ הידידות בין השניים, ומעיקה על אמיר לאורך כל חייו.
- בשנת 1978 משתלטים הסובייטים על אפגניסטן, ואמיר ואביו מצליחים להימלט לארצות הברית. אמיר רוכש השכלה, לומד ספרות. לאחר כמה שנים מתחתן עם סוראיה, בתו של גנרל אפגני מכובד, ומפתח קריירה מוצלחת כסופר. כעבור כמה שנים, מקבל אמיר שיחת טלפון מחברו ושותפו של אביו, רחיס חאן, המבקש את עזרתו בחילוץ בנו היחיד של חסן, סוהראב, שהועבר לבית יתומים באפגניסטן. אמיר נדהם לגלות שחסן הוא אחיו למחצה וכי סוהראב הוא אחיינו.
  - אמיר חוזר לקאבול הנשלטת על-ידי הטליבאן ומאתר את סוהראב המצוי במצב נורא, כשהוא קורבן לעוני והתעללות. אמיר מחלץ את סוהראב משוביו, מאמץ אותו וחוזר איתו לארצות הברית.
  - כשנה לאחר שסוהראב מגיע לארצות הברית, לוקח אותו אמיר לתחרות הפרחת עפיפונים בראש השנה האפגני. אמיר רץ אחרי העפיפון בשביל סוהראב כפי שפעם רץ חסן, אביו של סוהראב, בשביל אמיר. אמיר אומר לסוהראב את המשפט שאמר לו חסן: "בשבילך, אלף פעמים ויותר!". סוהראב מחיך קלות, בפעם הראשונה.
  - **מערכת היחסים בין אמיר וסוהראב היא מערכת יחסים של כפרה ותיקון.** אמיר נענה לבקשתו של רחיס חאן להציל את סוהראב. מסע ההצלה היה קשה. ההתנסויות קשות, ובכולן עמד אמיר באומץ לב. הוא דבק במטרה להציל את סוהראב בכל מחיר, והפגין נחישות וגבורה. אמיר הבוגר תיקן את העוול שעשה בצעירותו.
  - על הנבחן לתאר את התנהלותו של אמיר לאורך כל ההתרחשויות בעלילה.